

آینده پژوهی تحولات جناح‌های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۸-۱۴۰۸)

محمدحسین نژادفلاح^۱

تاریخ دریافت: ۹۹/۴/۲۸

جهانبخش محبی‌نیا^{۲*}

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۰/۲۴

چکیده

انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، نقطه عطفی در تحولات تاریخ ایران معاصر بود که تأثیرات عمیقی در سرنوشت و جهت‌گیری عمومی کشور داشت. هدف از تحقیق حاضر، آینده پژوهی تحولات جناح‌های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران در یک دهه آینده می‌باشد. روش انجام تحقیق، سناریو نویسی با رویکرد منطق شهودی می‌باشد و بنابراین از طیفی از برجسته‌ترین فعالان سیاسی حزبی، اساتید دانشگاهی و نمایندگان مجلس شورای اسلامی در ادوار مختلف به عنوان جامعه تحقیق و مخاطبان پرسشنامه بهره‌بردار شده است تا با استناد به اجتهادهای آنان که خود حاصل سالها حضور موثر در بالاترین عرصه‌های سیاست داخلی می‌باشد، سناریوهایی قابل اعتنا را در خصوص آینده ایران در دوره زمانی مورد نظر ارائه نماید و از این طریق نقشی در برنامه ریزی‌های راهبردی نظام برای شکل دهی به آینده مرجح مورد نظر خود ایفاء نماید. سه سناریوی اصلی ارائه شده در این تحقیق، عبارت از تداوم وضع موجود، شکاف آنتاگونیستی و حذف یکی از جناح‌های سیاسی و تعدیل در گفتمان و باورهای جناح‌های سیاسی می‌باشد.

کلمات کلیدی: جناح سیاسی، آینده پژوهی، سناریو نویسی

^۱ دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. nejadfallah1400@gmail.com

^۲ عضو هیات علمی علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) Jah.Mohebiniya@iauctb.ac.ir

انقلاب اسلامی ایران با تحولی عظیم در عرصه های مختلف مرتبط با «مشارکت سیاسی» و به تبع آن «ظهور احزاب و جناح های سیاسی»، همراه بود. اولویت آزادی و برابری در اندیشه تدوین کنندگان قانون اساسی، باعث لحاظ شدن بسیاری از اصول آزادی خواهانه در قانون اساسی و بستر ساز برای مشارکت عمومی و گشودگی ظرفیت نظام سیاسی بر روی مشارکت سیاسی بود (ازغندی ۱۳۸۵: ۱۱۲). بر این اساس، تاریخ جمهوری اسلامی ایران همراه با گشودگی فضا برای مشارکت «جناح های سیاسی» در سیاست داخلی همراه بوده و تاریخ سیاست داخلی کشور را می توان بر پایه برنامه ها، اقدامات و رفتارهای این جناح ها بازخوانی نمود (بشیریه ۱۳۸۱: ۳۴). سرجمع تلاش های این جناح ها، نهایتاً فضای سیاسی داخلی کشور و از آن مهمتر میزان «مشروعیت سیاسی» نظام را تحت تاثیر خود قرار داده است. بررسی جناح های سیاسی برای بررسی آینده سیاست داخلی کشور نیز ضرورتی انکار ناپذیر است. متغیرهای مستقل (پیشران) بسیار زیادی در حوزه های داخلی و خارجی بر جناح های سیاسی در ایران آینده موثر می باشند. گستردگی و پراکندگی این متغیرها معمولاً یکی از مشکلات اصلی تحقیق های آینده پژوهانه و بین رشته ای می باشد. گفتمان های نوظهور جهانی و تحولات در ایدئولوژیهای موجود، ساختار قدرت و ساختار نظام حکومتی در جمهوری اسلامی ایران، فناوری های نوین و تاثیرات آنها بخصوص در فضای اجتماعی از طریق شبکه های مجازی و بسیاری دیگر از متغیرهای خرد و کلان بر تحولات و سرنوشت جناح های سیاسی داخلی موثر می باشند. تحقیق حاضر در نظر دارد، سناریو های خود را با بررسی علمی روند و تداخل این متغیرها و پیش ران ها در یکدیگر تهیه و تقویت نموده و بصیرت های لازم برای آگاهی بخشی به جامعه علمی و نهاد های برنامه ریز کشوری جهت آمادگی برای این تحولات در حوزه جناح های سیاسی کشور را فراهم نماید. بدین ترتیب در پی انجام این تحقیق می توان امید داشت تا پدید آوردن نگرشی سیستماتیک، منظم و منطقی به تحولات آتی که در آینده جناح های سیاسی ایران اثر مستقیم دارد و نقد و بررسی و درک اهمیت ایده ها، ارزش ها و نگرش های گذشته و حال که در خلق و ایجاد آینده در این حوزه موثر خواهد بود، ممکن گردیده و با شناخت و درک صحیح از مسایل نوظهور و جدید و نحوه برخورد و یا مقابله با آنها، از گام نهادن در محیط پرخطر و ناشناخته آینده با انجام برنامه ریزی بلند مدت و کوتاه مدت، پرهیز نموده و از نتایج زیان بار رویدادهای پیش بینی نشده جلوگیری نمود. سوال اصلی در این تحقیق این است که: «آینده های محتمل و ممکن پیش روی انقلاب اسلامی

ایران در حوزه سیاست داخلی (با تمرکز بر جناح های سیاسی کشور) چیست؟». بر این اساس، در راستای پاسخگویی به این سوال؛ سوالات فرعی زیر محور تحقیق قرار گرفته است:

الف- تصورات عمومی فعالین اصلی در جناح های سیاسی کشور از آرمان ها و اهداف انقلاب اسلامی و رویدادهای پیش آمده در در ۴ دهه تاریخ انقلاب اسلامی چیست؟

ب- کلان روندهای مورد توجه و مغفول در نظر فعالین اصلی در جناح های سیاسی در ۴ دهه گذشته از انقلاب اسلامی چه مواردی بوده است؟.

پ- پیش ران ها و نیروهای شکل دهنده به جهان آینده از نظرگاه فعالین اصلی در جناح های سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ۴ دهه گذشته چه مواردی است؟.

ت- عدم قطعیت های کلیدی در نظر فعالین اصلی سیاسی در جناح های سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ۴ دهه گذشته چه مواردی است؟.

سوالات فرعی هریک جنبه هایی از شکل دهی به آینده را مطرح نموده و مواد خام لازم برای تهیه سناریوهای بدیل درباره آینده های ممکن و محتمل جناح های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران را تهیه می نمایند و نهایتاً محقق با استفاده از این مواد خام قادر به تهیه سناریوهای مورد نظر در پاسخ به پرسش اصلی می نمایند. با توجه به آنچه که در علل انتخاب موضوع اشاره شد، فعالین برجسته جناح های سیاسی کشور که به نوعی نخبگان جامعه بوده اند، جامعه مورد بررسی در این تحقیق می باشند. جامعه تحقیق؛ نمایندگان مجلس شورای اسلامی در ادوار مختلف، فعالین برجسته سیاسی، حزبی و علمی موثر در فعالیت های حزبی و جناحی کشور می باشند و جامعه نمونه از میان آنان و به روش گلوله برفی انتخاب خواهد شد. دوره زمانی پژوهش در تحقیق حاضر ۱۳۹۸-۱۴۰۸ می باشد.

ادبیات تحقیق

در حوزه مربوط به آینده پژوهی انقلاب اسلامی، متاسفانه سوابق نظری بسیار معدودی وجود دارد که همین موضوع یکی از دلایل انتخاب موضوع از سوی محقق بوده است. از جمله می توان به موارد زیر اشاره نمود :

الف- کتاب «آینده پژوهی انقلاب اسلامی» نوشته علی دارابی و توسط انتشارات امیرکبیر به چاپ رسیده است. (دارابی: ۱۳۹۵) دارابی معتقد است نیاز به مطالعات آینده پژوهی به ویژه در حوزه انقلاب اسلامی، حیاتی است؛ ایرانیان برای آن که بتوانند تحولات جهانی و تاثیرات آن ها را بر جامعه ایرانی آینده، پیش بینی کنند، باید نقاط قوت و ضعف جامعه خود را به

درستی بشناسند و چالش‌ها و موانع فرا روی انقلاب را برطرف کنند تا در قرن بیست و یکم، پویایی، مانایی، کارآمدی و اثربخشی آن را بیش از پیش شاهد باشند و در برابر تحولات جهانی غافلگیر نشوند و قدرت آفندی انقلاب را توسعه دهند. در این کتاب ضمن تبیین نقاط قوت و دستاوردها با هدف برطرف کردن نواقص و اشکالات به آسیب‌شناسی مسائل ایران در حوزه‌های فرهنگی - اجتماعی، سیاسی و رسانه‌ای پرداخته شده است، اما در این کتاب به صورت روشن؛ سناریوهایی برای پیش‌بینی آینده ارائه نشده است.

ب- درباره تحولات نظام دولت و جناح‌های سیاسی در ایران پس از انقلاب، منابع مختلفی وجود دارد که بیشتر جنبه تاریخ‌نگارانه داشته و بررسی سرگذشت جناح‌های سیاسی ایران پس از انقلاب پرداخته‌اند. از جمله این دست منابع نظری می‌توان به کتاب «جناح‌های سیاسی در ایران امروز»، نوشته حجت مرتجی اشاره کرد (مرتجی: ۱۳۸۷). وی در این کتاب، ضمن ارائه رویکردی نظری به جناح‌بندی‌های سیاسی در ایران به بررسی تاریخی شکل‌گیری جناح‌های سیاسی در ایران از جمله جامعه روحانیت مبارز تهران و تشکل‌های همسو، مجمع روحانیون مبارز و گروه‌های نزدیک به آن، جمعیت دفاع از ارزش‌های انقلاب اسلامی، انصار حزب الله و کارگزاران سازندگی می‌پردازد. در ادامه مؤلف به بررسی مواضع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی این جناح‌ها پرداخته و در نهایت نیز به مقایسه مواضع جناح‌های مختلف در نظام جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد. این کتاب، جنبه تاریخی داشته و اصولاً رویکرد آینده‌پژوهانه در بررسی جناح‌های سیاسی ایران ندارد.

پ- دکتر غلامرضا بهروز لک در کتاب: «جهانی‌شدن و اسلام سیاسی در ایران» (بهروز لک: ۱۳۸۷)، پس از بررسی معیارهای مختلف برای تقسیم‌بندی جناح‌های سیاسی در ایران، معیار گفتمانی را برگزیده و تمرکز خود را بر تامل در گفتمان سیاسی اسلام‌گرایان در ایران پس از رحلت امام خمینی قرار داده است. بنظر ایشان دو خرده‌گفتمان اصولگرایی و اصلاح‌طلبی در میان جریان‌های سیاسی ایرانی قابل‌شناسایی هستند. ایشان به دقت و با وسواس خاصی، فرایند شکل‌گیری این گفتمان‌ها را پس از انقلاب اسلامی به صورت تاریخی و نظری واکاوی کرده و حاملان نظری، سخنگویان، جریان‌های منتسب و حوادثی که در این ۴۰ سال گذشته در حوزه جریان‌های سیاسی ایران رخ داده است تا این دو گفتمان در قالب نمودهای بیرونی عینیت بیابند را با ذکر جزئیات پی‌جویی و معرفی نموده‌اند. به نظر ایشان ظهور و تفوق گفتمان اصولگرایی، پنجمین مرحله صورت‌بندی گفتمان اسلام‌گرایی در ایران را تشکیل می‌دهد. گفتمان اصولگرایی به تاریخ و سنت گذشته اسلامی بیشتر تعلق دارد و بیش از رقیب خود بر اصول سنتی اسلامی تأکید کرده است. چنین تأکیدی بر اصول گذشته، سبب

شده تا رقیبان این جریان، آن را جریانی محافظه کار بخوانند. در طرف دیگر گفتمان اصلاح طلبی را می توان بازسازی جناح های چپ در ایران دانست که هسته اصلی آن را مجمع روحانیون مبارز تشکیل می دهد. ایشان در ادامه ۱۷ حزب و مجمع سیاسی را به عنوان جریان حامی گفتمان اصولگرایی و ۱۷ حزب و مجمع سیاسی را به عنوان مهمترین حامیان و حاملان گفتمان اصلاح طلبی بر می شمرد و به بررسی عقاید و آراء نظریه پردازان اصلی این جریان ها یعنی آیت الله مصباح یزدی به عنوان سخنگوی گفتمان اصولگرایی و سید محمد خاتمی به عنوان سخنگوی گفتمان اصلاح طلبی می پردازد.

ت- رسول بابائی در رساله دکتری رشته علوم سیاسی خود و با عنوان «زبان و سیاست روزمره در جمهوری اسلامی؛ تحلیل زبانی منازعات سیاسی دهه ۸۰» به بررسی تحلیل گفتمانی جناح های موجود سیاسی در ایران پرداخته است. ایشان ضمن بررسی دلایل و عوامل شکل گیری جناح راست و چپ در جمهوری اسلامی ایران، به بررسی تحولات آتی این جناح بندی ها از جمله شکل گیری راست و چپ مدرن و سپس گفتمان اصلاح طلبی، اصولگرایی و عدالت محوری پرداخته اند. این تحقیق نیز رویکردی گفتمانی داشته و معطوف به گذشته می باشد و به آینده پژوهی این جناح ها توجه ننموده است.

ث- از دیگر منابع در دسترس درباره جناح های سیاسی ایران می توان به کتاب علی دارابی با عنوان «جریان شناسی سیاسی ایران» اشاره نمود (دارابی: ۱۳۹۱). ایشان تلاش نموده تا درک صحیحی از تاریخ و تحولات جریان های سیاسی ایران و به تبع آن تحولات سیاسی کشور بخصوص پس از انقلاب ارائه دهد. وی در این کتاب از ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷، پنج جریان مذهبی یا اسلام گرا، ملی گرا یا ناسیونالیست، چپ یا مارکسیستی، ترکیبی و التقاطی و بالاخره سلطنت طلب و ویژگی های هر یک از جریان های مذکور حاملان و سخن گویان آن ها را بررسی نموده اند. همچنین فصل سوم کتاب به جریان های سیاسی اسلام گرا در جمهوری اسلامی ایران اختصاص دارد. در ابتدای این فصل پس از تبیین مفهومی و جامعه شناختی جریان راست یا اصول گرا از ویژگی های این جریان، سیر تطور و تکوین آن از راست تا آبادگران و سپس اصول گرایی و نیز بانیان، حاملان و سخن گویان اصلی جریان اصول گرا یعنی حزب جمهوری اسلامی، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، جامعه روحانیت مبارز تهران، حزب مؤتلفه اسلامی، جمعیت ایثارگران انقلاب اسلامی و آبادگران پرداخته اند. این کتاب نیز از عنصر آینده پژوهی خالی می باشد.

ج- یکی از معدود منابعی که مستقیماً به آینده پژوهی جریان های سیاسی در ایران می پردازد، مقاله ای است با عنوان: «سناریوهای آینده جریان های سیاسی در ایران

۱۴۰۴» (رمضانی: ۱۳۹۶)، نوشته ملیحه رضانی و دیگران که در آن با روش سناریو نویسی که روش مورد توجه در این تحقیق نیز می باشد به بررسی آینده جریان های سیاسی در ایران پرداخته است. بر اساس این تحقیق، جریان های سیاسی موجود در هر نظام سیاسی، پدیده ای بسیار مهم و نقش آفرین در تاریخ و تحولات جوامع به شمار می روند. بر این اساس، شناخت وضعیت فعلی، آینده و عوامل تاثیرگذار بر آنان از اهمیت زیادی برخوردار است. آینده پژوهی دانش تحلیل، طراحی و شکل دادن به آینده است. با توجه به گسترش آینده پژوهی و کاربرد همه جانبه آن در حوزه های گوناگون زندگی سیاسی - اجتماعی انسان ها، در مقاله اشاره شده تلاش می گردد به بررسی سناریوهای آینده جریان های سیاسی در ایران ۱۴۰۴ پرداخته شود. به منظور نگارش سناریو ها از ماتریس عدم قطعیت ها استفاده شده، بدین صورت که ابتدا مهم ترین پیشران های تاثیر گذار بر جریان های سیاسی ایران در حوزه های مختلف مطرح شده و در ادامه با استفاده از نظرسنجی از افراد متخصص و صاحب نظر، پیشران هایی که از بیشترین میزان اهمیت و تاثیرگذاری برخوردارند، به عنوان پیشران های کلیدی جریان های سیاسی انتخاب شده و در نهایت بر اساس آنها به نگارش سناریو ها پرداخته شده است. یافته های پژوهش حاکی از آن است با توجه به دو عدم قطعیت مهم رهبری و مردم، چهار سناریو برای آینده جریان های سیاسی در ایران می توان در نظر گرفت که سناریو نخست به عنوان مطلوب ترین آینده برای جریان های سیاسی ایران است. در این زمینه عدم توجه به عناصر وحدت بخش مردم در نظام سیاسی و بی توجهی به عوامل چالش زا و تهدید آفرین خارجی و داخلی می تواند حوزه جریان های سیاسی و آینده انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی ایران را به چالش کشیده و آینده مطلوب در حوزه جریان های سیاسی را محقق نسازد. با توجه به این تحقیق می توان گفت علیرغم شباهت های فراوان تحقیق حاضر در دوره زمانی مورد نظر و همچنین جامعه نخبگان مورد پرسش با تحقیق خانم رضانی تفاوت خواهد داشت.

روش پژوهش

پژوهش حاضر مبتنی بر روش آینده پژوهی با استفاده از تکنیک سناریو نویسی می باشد. آینده پژوهی دانش و معرفتی است که چشم خرد مدیران را به سوی رویدادها، فرصت ها و مخاطرات احتمالی آینده باز نگه می دارد، توانایی انتخاب های هوشمندانه را افزایش می دهد، به مدیران و سیاستمداران این امکان را می دهد تا بدانند به کجاها می توانند بروند، به کجاها باید بروند و از چه مسیرهایی می توانند با سهولت بیش تری به آینده مطلوب خود برسند (اسلاتر ۱۳۸۵: ۱۹). این علم در واقع، دانش شکل بخشیدن به آینده به شیوه ای آگاهانه، فعال و پیش دستانه است و انتظار می رود بتواند با جامع نگری به مهندسی هوشمندانه آینده و معماری

آن همت گمارد (قدیری ۱۳۹۴: ۱۲۲). آینده پژوهی معادل لغات لاتین «Futures Study» است. کلمه جمع Futures به این دلیل استفاده شده است که با بهره‌گیری از طیف وسیعی از متدلوژی‌ها و به جای تصور «فقط یک آینده»، به گمانه‌زنی‌های سیستماتیک و خردورزانه، درباره نه فقط «یک آینده» بلکه «چندین آینده متصور» پرداخته می‌شود. (اسلاتر، ۱۳۸۶: ۲۲) (ناصرآبادی، ۱۳۷۹: ۲). در میان روش‌های آینده‌اندیشی سناریو نویسی دارای جایگاه ویژه‌ای است و در مدیریت راهبردی آینده بسیار به کار می‌رود (فردنبرگ: ۱۳۸۸)، سناریو‌ها به عنوان بستری برای خلق راهبردهای گوناگون هستند که هرکدام می‌توانند متناسب با شرایط و اقتضات گوناگون پدید آیند. هر سناریویی از سه بخش عمده تشکیل شده است؛ عناصر نسبتاً مشخص، نیروهای پیشران تغییرات و عدم قطعیت‌های حساس. عناصر نسبتاً مشخص، به پدیده‌هایی با نرخ تغییرات کند گفته می‌شود که مثال بارز آن آمار جمعیت و رشد آینده یک گروه سنی خاص است. برای نیروی پیشران تغییرات، می‌توان به کلان‌روندها یا ترکیبی از روندهای خرد اشاره کرد که گسترش فناوری اطلاعات یا تجارت الکترونیک نمونه‌هایی از آن‌ها است. اما عدم قطعیت‌های حساس، در واقع محل تلاقی بیم‌ها و امیدهای یک فرد یا سازمان است که نسبت به وقوع تغییرات در این زمینه آسیب‌پذیر هستند (لیندگرن ۱۳۸۶: ۱۲). سناریو‌ها با دو دنیای متفاوت سر و کار دارند؛ ابتدا با دنیای حقایق موجود در جهان اطراف و سپس دنیای ادراک این حقایق که در ذهن مدیران با ساختارهای ذهنی مختص خودشان به وجود می‌آید. سناریوها ابزاری برای نظم و ترتیب بخشیدن به ادراک و تصور یک شخص یا سازمان نسبت به محیط‌های بدیل آینده‌ای است که تصمیم‌های آن شخص یا سازمان در هر کدام از آنها به وقوع می‌پیوندد. سناریو‌ها نشان می‌دهند که چگونه تعبیر مختلفی از نیروهای پیشران تغییرات می‌توانند به آینده‌های ممکن و متفاوت منتهی شوند. با گردهم‌آوری این سناریو‌ها، فضایی از آینده‌های ممکن به وجود می‌آید که آینده به احتمال زیاد در آن فضا به وقوع خواهد پیوست. تمرکز کلیدی سناریو‌ها بر عدم قطعیت‌ها است. تشخیص و شناسایی عدم قطعیت‌های اصلی و تاثیرگذار بر تصمیم‌های راهبردی پیش‌روی سازمان، از اهداف اصلی سناریو‌ها است. سناریو‌ها به هیچ وجه پیش‌بینی آینده نیستند، بلکه داستان‌هایی با سازگاری منطقی درونی درباره آینده‌های ممکن هستند. برنامه‌ریزی بر پایه سناریو‌ها، زمینه‌ای فراهم می‌کند تا افراد مختلف با دیدگاه‌های متفاوت و به عبارتی، مدل‌های ذهنی متفاوت در فرایند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی مشارکت کنند و تا حد امکان نقاط کور ذهنی یکدیگر را پوشش دهند (شوارتز ۱۳۸۸: ۳۲).

سناریوها، آینده‌های احتمالی مختلف را برای راهبردنویسان ترسیم می‌کنند ولی به پیش بینی آینده نمی‌پردازند (شوارتز: ۱۳۸۹: ۲۲۱). هدف سناریو ها در سطحی و رای حالت موجود قرار دارد، زیرا سناریو به خودی خود در مورد هدف خود صحبت نمی‌کند. سناریو ها به عنوان یک تکنیک و فن اصلی و پایه برای مطالعات آینده پژوهی، از مدتها قبل به عنوان ابزارهایی نیرومند برای کمک به روند تصمیم گیری در قابل عدم قطعیت آینده مورد استفاده ی برنامه ریزان دولتی، مدیران شرکت ها و تحلیل گران نظامی بوده اند (پدرام: ۱۳۸۸: ۱۱۲). در عمل سناریو ها به مجموعه ای از داستان ها که بر اساس طرح هایی که با دقت ساخته شده اند، شباهت دارند. این داستان ها می‌توانند به بیان دیدگاه های مختلف و چندگانه پیرامون رویدادهای پیچیده بپردازند چرا که سناریوها به این رویدادها معنا می‌بخشند (بیل شارپ: ۱۳۹۱: ۳۹).

ویژگی های عمده ی سناریو ها به شرح زیر است:

- الف- ارائه تصورها و تخیل های بدیل به جای برون یابی و تعمیم روندها از حال به آینده
 - ب- پذیرش دورنمای کیفی و همچنین داده ی کمی
 - پ- در نظر گرفتن ناپیوستگی های سریع و داده های کمی
 - ت- ارزیابی ناپیوستگی های سریع
 - ث- درخواست از تصمیم گیرندگان جهت طرح پرسش در مورد فرض های اساسی خود
 - ج- خلق سازمان یادگیرنده که دارای واژگان مشترک و پایه ای موثر برای ایجاد ارتباط پیچیده- گاهی اوقات پارادوکس گونه ی- شرایط/گزینه ها باشد (بیشاپ: ۱۳۸۸: ۱۶)
- ابزار جمع آوری اطلاعات در تحقیق حاضر، «تهیه پرسشنامه» و «اجرای پرسشنامه» ای، محقق ساخته است. این پرسشنامه بر اساس مبانی نظری ارائه شده در قالب روش تحقیق پیترو شوارتز (شوارتز: ۱۳۸۸) ارائه می‌گردد و پرسشنامه محتوایی مبتنی بر تحلیل گفتمان خواهد داشت. سپس با بهره برداری از نرم افزارهای آماری و تحلیل های گفتمانی، پیش ران های کلیدی و عدم قطعیت های اساسی از نظر مخاطبان پرسشنامه ها استخراج خواهد شد و بر اساس نتایج استخراج شده، سناریو های اولیه «آینده پژوهی تحولات جناح های سیاسی در جمهوری اسلامی ایران: ۱۴۰۸-۱۳۹۸» تهیه و سپس با استفاده از پیش ران ها و عدم قطعیت های مهم دیگر اشاره شده توسط مخاطبان تحقیق، غنی سازی شده و به عنوان نتایج تحقیق در انتها ارائه خواهد شد. تلاش شد اعتبار (روایی) پرسش نامه طی سه مرحله ابتدا با رجوع به منابع نظری، سپس توزیع پرسشنامه ها در میان چند کلاس از دانشجویان رشته علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز جهت ارائه نظرات خود درباره محتوای سوالات و

نهایتاً با ارائه پرسشنامه‌ها به اساتید این حوزه و لحاظ نمودن نظرات آنها در خصوص سوالات به سطح قابل قبولی برسد. برای بدست آوردن پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید. پایایی سوالات ۸۲ درصد محاسبه گردید که پایایی مناسبی می‌باشد. پرسشنامه تهیه شده در تابستان سال ۱۳۹۸ شمسی و در میان ۲۵ نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی سابق و فعلی و فعالین سیاسی، رسانه‌ای و علمی کشور توسط محقق، انجام گرفت.^۳

بحث و بررسی نتایج حاصل از پرسشنامه‌ها

برای رعایت اختصار در این مقاله از ارائه مطالب تفصیلی پرهیز گردیده و عقاید اساسی جناح‌ها بر اساس، سوالات فرعی تحقیق، در جدول‌هایی ارائه خواهد گردید:

الف- جناح سیاسی اصول‌گرا:

الف: تصورات، عمومی فعالین اصلی در جناح سیاسی اصول‌گرایی از آرمان‌ها و اهداف انقلاب اسلامی و رویدادهای پیش آمده در در ۴ دهه تاریخ انقلاب اسلامی چیست؟:

جدول ۱: نوع نگاه گفتمان جناح سیاسی اصولگرا به تاریخ گذشته جمهوری اسلامی

تصورات	انقلاب اسلامی؛ تلاش برای تحقق حکومت جهانی حضرت مهدی (عج) بوده است.
روندها	در ۴ دهه گذشته، شاهد تقابل مجاهدین در مقابل جبهه استکبار و استحاله نظام بوده ایم.
رویدادها	در همه برهه‌ها، در پی پایداری بر آرمان‌ها و صبر در امتحانات الهی، نصرت الهی شامل انقلاب شده است
اقدامات	اقدامات گفتمان اصول‌گرایی در ۴ دهه گذشته از منطق ادای تکلیف تحت امر ولی فقیه سرچشمه گرفته است.

ب- کلان روندهای مورد توجه و مغفول در نظر فعالین اصلی اصولگرا در ۴ دهه گذشته از انقلاب اسلامی چه مواردی بوده است؟.

جدول ۲: کلان روندهای کلیدی جمهوری اسلامی از نظر جناح اصولگرایی

حوزه	کلان روندهای کلیدی ۴ دهه گذشته
دین	تثبیت یا تضعیف نقش و جایگاه ولایت فقیه در جامعه
سیاست	افزایش یا کاهش مقبولیت ولی فقیه در جامعه
فرهنگ	توفیق و یا عدم توفیق نظام در مهندسی فرهنگی جامعه بر اساس اصول اسلام
سیاست خارجی	میزان توفیق نظام در ایجاد وحدت در جهان اسلام و مقابله با استکبار جهانی
اقتصاد	توفیق و یا عدم توفیق نظام در ایجاد اقتصاد مقاومتی و ایجاد عدالت اقتصادی

^۳ از زحمات همکاران اداری سابق خود در مجلس برای هماهنگی برگزاری مصاحبه‌ها کمال تشکر و قدردانی را دارم

پ- پیش ران ها و نیروهای شکل دهنده به جهان آینده از نظرگاه فعالین اصلی اصولگرا در ۴ دهه گذشته چه مواردی است؟.

ت- عدم قطعیت های کلیدی در نظر فعالین اصلی سیاسی اصولگرا در ۴ دهه گذشته چه مواردی است؟.

جدول ۳: پیشران های کلیدی مورد نظر جناح اصولگرایی

حوزه	پیشران کلیدی	اهمیت	عدم قطعیت
دین	نقش و جایگاه ولایت فقیه در جامعه	۵	۴/۹
سیاست	مقبولیت ولی فقیه در جامعه	۵	۴/۳
فرهنگ	توفیق نظام در مهندسی فرهنگی جامعه	۴/۲	۳/۳
سیاست خارجی	توفیق نظام در ایجاد وحدت در جهان اسلام و مقابله با استکبار جهانی	۳/۶	۳/۳
اقتصاد	توفیق نظام در ایجاد اقتصاد مقاومتی و ایجاد عدالت اقتصادی	۴/۶	۴/۰

ب- جناح سیاسی اصلاح طلب

بر اساس سوالات فرعی تحقیق گفتمان اصلاح طلبی بدین ترتیب قابل خلاصه کردن می باشد:

الف: تصورات، عمومی فعالین اصلی در جناح سیاسی اصلاح طلبی از آرمان ها و اهداف انقلاب اسلامی و رویدادهای پیش آمده در در ۴ دهه تاریخ انقلاب اسلامی چیست؟:

جدول ۴: نوع نگاه گفتمان جناح سیاسی اصلاح طلب به تاریخ گذشته جمهوری اسلامی

تصورات	انقلاب اسلامی؛ تلاش برای تحقق حکومت آزاد و دموکرات بوده است.
روندها	در ۴ دهه گذشته، شاهد تقابل نیروهای متحجر و مطلق گرا با اراده جمهور مردم برای بسط آزادی بوده ایم.
رویدادها	اصلاح طلبان؛ در همه برهه ها، در پی روش های قانونی ومسالمت آمیز وتلاش مداوم برای آزادی بوده اند.

اقدامات	اقدامات گفتمان اصلاح طلبی در ۴ دهه گذشته از منطق بسط جامعه مدنی، توجه به مطالبات مردمی برای شفافیت و پاسخگویی حکومت بوده است.
---------	---

ب- کلان روندهای مورد توجه و مغفول در نظر فعالین اصلی اصلاح طلب در ۴ دهه گذشته از انقلاب اسلامی چه مواردی بوده است؟

جدول ۵: کلان روندهای کلیدی جمهوری اسلامی از نظر جناح اصلاح طلبی

حوزه	کلان روندهای کلیدی ۴ دهه گذشته
دین	تثبیت یا تضعیف باور به نقش برداشت ها و فهم های مختلف مجتهدین از دین.
سیاست	افزایش یا کاهش مشروعیت سیاسی با مشارکت عمومی جامعه در سیاست و ولی فقیه انتخابی
فرهنگ	توفیق و یا عدم توفیق نظام در ایجاد لوازم تساهل و تسامح فرهنگی و بسط آزادی های فردی.
سیاست خارجی	میزان توفیق نظام در تنش زدایی با جهان و قدرت های بزرگ و تامین منافع ملی.
اقتصاد	توفیق و یا عدم توفیق نظام در ایجاد عدالت اقتصادی، برابری فرصت ها و ارتباط با اقتصاد جهانی.

پ- پیش ران ها و نیروهای شکل دهنده به جهان آینده از نظرگاه فعالین اصلی اصلاح طلب در ۴ دهه گذشته چه مواردی است؟

ت- عدم قطعیت های کلیدی در نظر فعالین اصلی سیاسی اصلاح طلب در ۴ دهه گذشته چه مواردی است؟

حوزه	پیشران کلیدی	اهمیت	عدم قطعیت
دین	میزان پذیرش تکثر دینی در جامعه و نظام سیاسی	۵	۳/۳
سیاست	مشروعیت قانونی مبتنی بر اراده عمومی و دموکراسی	۵	۴/۳
فرهنگ	توفیق نظام در تحمل و گسترش تکثر فرهنگی جامعه	۵	۲/۸

۲/۸	۴/۴	توفیق نظام در تنش زدایی با نظام جهانی و تامین منافع ملی	سیاست خارجی
۳/۸	۴/۷	توفیق نظام در ایجاد عدالت اقتصادی مبتنی بر نهاد ها و فعالیت های آزاد و صنفی مردم و رفع فقر.	اقتصاد

جدول ۶: پیشران های کلیدی مورد نظر جناح اصلاح طلبی

پ- جناح سیاسی اعتدال گرا

یکی از نتایج استخراج شده از پرسشنامه تحقیق این است که اعتدال گرایان به لحاظ باورهای اساسی و گفتمانی (سوالات فرعی تحقیق) همانند اصلاح طلبان می اندیشند ولی به دلیل برخی اشتباهات روشی که بخصوص در دوره ریاست جمهوری سید محمد خاتمی شکل گرفت و منجر به واکنش تند اصولگرایان گردید و نهایتاً با روی کار آمدن دولت های هشتم و نهم، کشور از مسیر توسعه بازماند و دچار تحریم های فراوانی گردید، در مسیر اجراء، راه حل های تدریجی و همکاری های بیشتر با اصولگرایان را ترجیح می دهند. ظهور گفتمان اعتدال در سپهر سیاسی ایران را باید در پرتو نقد عملکرد گفتمانهای سیاسی پیشین جستجو نمود. تا جایی که می توان گفت گفتمان اعتدال رنگ و بوی گفتمان سازندگی دارد. در حقیقت اعتدال گرایی یک روش و تاکتیک برای پیشبرد مطالبات اصلاح طلبی است. علت نام گذاری اعتدال گرایی، شاید این است که اعتدال در نقطه مقابل افراط قرار دارد که در دوره آقای احمدی نژاد تجربه شد. بنابراین در زمان (زمان آقای خاتمی) اصلاح طلبی به عنوان یک مجموعه مطالبات مطرح شد که هم اکنون نیز همان مجموعه مطالبات برای اعتدال گرایان مطرح است، منتها روشی که اتخاذ شده است به دلیل آنکه در تضاد با شعارهای افراطی دوره احمدی نژاد از یک سو و مطالبات افراطی فرااصلاحات از سوی دیگر است، اعتدال نامیده می شود. تمام فضایی که دولت کنونی و جریان اعتدالی دارد، به جریان اصلاح طلبی هم می چسبد. چون جریان اعتدال از خاستگاه اجتماعی آنچنانی برخوردار نبود که بتواند روی پای خود بایستد و در آن انتخابات با پشتوانه مردمی خود، پیروز شود. باید پشتوانه مردمی جریان اصلاح طلبی را از آن خود می کرد و این اتفاق رخ داد. طبیعی است آن انتظاری که از چنین جریانی می رفت، بعد از استقرار محقق نشد و به صورت فزاینده ای هم با بحران جدی مواجه شد. بنظر می رسد، گفتمان اعتدال گرایی به نوعی بازتولید گریز سیاستمداران ایرانی از قرار گرفتن در دو سر طیف می باشد، به عنوان مثال دکتر مصدق در مقابل گرایش به انگلیس یا

روسیه، تئوری موازنه منفی را اتخاذ کرده بود و در تاریخ معاصر ایران، همواره صحبت از راه سوم به نوعی مطرح و باز تولید می شده است. این گرایش با استفاده از آموزه های آنتونی گیدنز که با بررسی نظام های مختلف سرانجام به این نتیجه می رسد که سوسیال دموکراسی که تلفیقی از ایدئولوژی قطب های غالب دوران دو قطبی یعنی لیبرالیسم و سوسیالیسم می باشد، در ایران نیز رونق مجددی گرفته است. در اواخر دهه ۸۰ و اوایل دهه ۹۰، این گفتمان، بروز و ظهور جدی تری داشته است هرچند حرف و حدیث در مورد خط سوم ایرانی-اسلامی از دهه نخست انقلاب شکل گرفت. زمانی که عده‌ای بیشتر خود را «انقلابی» می دانستند در مقابل عده‌ای که به زعمشان تفکرات «لیبرال» داشتند، گروهی نیز از «خط سوم» به عنوان «خط راستین و تنها راه نجات» سخن می گفتند. در مجموع، اعتدال در معنای اعم ناظر بر خصلت اعتدالی آدمهاست که دارای شش ویژگی عقلانی بودن، واقع بینی، مصلحت اندیشی، جامع نگری، تعادل گرایی و تغییر تدریجی امور است و اعتدال در معنای اخص، به یک جریان اجتماعی - سیاسی گفته می شود که تحت عنوان «آرمان خواهی واقع بینانه» تعریف می گردد. این موضوع یکی از نتایج این تحقیق می باشد که علی رغم مجادلات فراوانی که بین اصلاح طلبان و اعتدال گرایان شکل گرفته است، در هنگام تلاش برای مشخص نمودن عناصر گفتمانی، مشخص می شود که آنها به عناصر نسبتاً ثابت و مشخصی از جمله تکثر مذهبی در حوزه دین، دموکراسی در حوزه سیاسی، تکثر فرهنگی در حوزه فرهنگ و اجتماع و تنش زدایی در سیاست خارجی می رسیم.

سناریو های محتمل

در این بخش ۳ سناریوی محتمل برای آینده جناح های سیاسی ارائه گردیده و تلاش می شود با استفاده از دستاوردهای تحقیق، به غنی سازی آنها پرداخته شود.

سناریو هایی که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد عبارتند از:

الف- تداوم وضع موجود؛

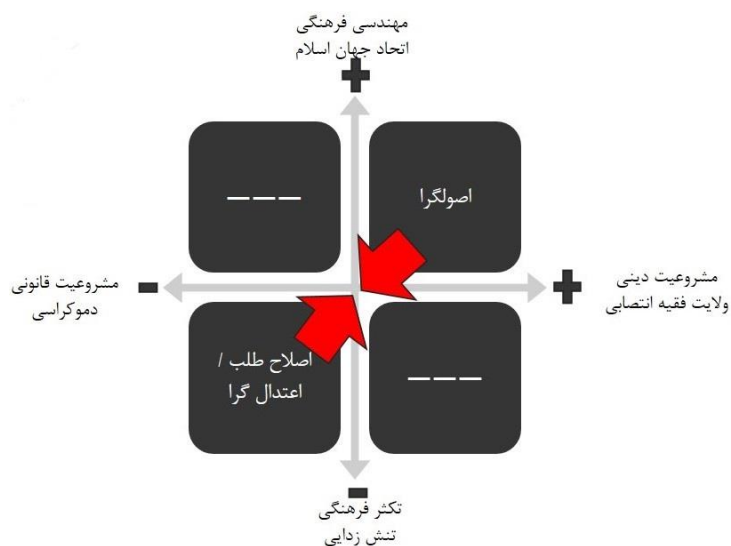
ب- شکاف آنتا گونیستی و حذف یکی از جناح ها

پ- بازسازی گفتمانی جناح های سیاسی

الف- تداوم وضع موجود

یکی از محتمل‌ترین سناریو ها در افق تحقیق حاضر، تداوم وضع موجود است. جامعه ایرانی مدتهاست که به دو قطب تقسیم شده است. در ادبیات موجود معمولاً از این دو قطب به مدرن و سنتی یاد می‌شود و هیچ یک از این دو طیف نیز توانایی حذف دیگری را ندارند. چنین وضعیتی از آغاز ورود مدرنیته به ایران در دوره قاجار وجود داشته است.

در چنین وضعیتی، برنده اصلی؛ گفتمان اعتدال‌گرایی بوده که مواضعی بینابین دو جناح اصلی اختیار می‌کند. در چنین وضعیتی جناح‌ها با کراهت دیگری را به عنوان عنصری غیر قابل حذف تحمل می‌نمایند. در صورت شکل‌گیری چنین سناریویی برای آینده، کماکان سیاست‌ها به صورت سینوسی و تناوبی بین دو سر طیف نوسان خواهد داشت و می‌توان گفت که هیچ تحول جدی در عرصه سیاست کلان کشور اتفاق نخواهد افتاد. شکل‌گرایی بر جریان‌های عمومی سیاسی در کشور غلبه داشته و نوعی فرمالیسم که نافی هرگونه توجه و تعمق جدی به محتواست در فضای کار جناح‌های سیاسی کشور غلبه خواهد یافت. ائتلاف‌ها در میان جناح‌های سیاسی برای تامین حداقل‌ها و از دست ندادن سبدهای آراء اتفاق افتاده و هیچ یک نمی‌توانند برای بدست آوردن خواسته‌های گفتمانی خود و مطالبات بدنه اجتماعی خود، قدمی جدی بردارند. تداوم رویارویی یا تمنای دستاوردهای جهان مدرن، به دو صورت قهرآمیز و تراژیک، و تقلیدی و مضحک در این سناریو، محور دعوای جناح‌های سیاسی خواهد بود. ایران امروز، حاصل ۱۵۰ سال نزاع پیوسته میان سنت و مدرنیته است، اما نتیجه‌ی این نزاع تاکنون به شکلی قطعی روشن نشده است و در سناریوی فعلی، چنین وضعیتی در آینده نیز تداوم خواهد داشت.

شکل ۱: سناریوی محتمل اول؛ تداوم وضع موجود

در این سناریو، جناح سیاسی اصولگرا با تمسک به مبانی معرفتی خود، کماکان تلاش برای توسعه حلقه ای از نیروهایی باور مند و وفادار که در فتنه های آخر الزمان راه را گم نکنند و وفادار به ولی فقیه بمانند را پیگیری خواهد نمود. در شرایطی که این گفتمان در قدرت اجرایی دست بالا را نداشته باشد، با یاد آوری شرایط مشابه تاریخی از جمله زمانه حضرت علی(ع) و امام حسن(ع)، بر ارزش وفادارای قلیل پیروان و شیعیان واقعی این بزرگواران تمرکز نموده و در بوجود آوردن یک گروه نخبه، حول محوریت ولی فقیه و با روش مهندسی فرهنگی اعضای خود، تلاش خواهد کرد تا بتواند از آنها نیرویی یکدست و فعال بوجود آورد که در حوزه های مختلف علمی، سیاسی، فرهنگی و سیاست خارجی به گفتمان سازی پرداخته و شرایط ظهور را مهیا نمایند. در چنین سناریویی، برخی پیشران های اساسی اجتماع از جمله؛ توسعه فناوری، جهانی شدن و عدم تمرکز در منابع قدرت به عنوان فرصت هایی برای توسعه باورهای این گفتمان نه تنها در ایران بلکه در سرتاسر جهان اسلام بخصوص جامعه شیعه دیده شده و تلاش خواهد شد تا گفتمان بیداری اسلامی و مهدویت، در جهان منتشر شود. این گفتمان تلاش خواهد کرد تا نابسامانی های فرهنگی و اجتماعی از جمله اباحه گری، نفوذ فرهنگ غربی و تضعیف نهاد خانواده که در جامعه ایرانی از نکات منفی مدرنیته تلقی می شود را در رابطه با اصول اساسی گفتمان اصلاح طلبی، یعنی پذیرش تکثر فرهنگی، همذات انگاری نموده و برجسته نماید تا با غیریت سازی گفتمان اصلاح طلبی، پیروان بیشتری جذب نماید.

در مقابل؛ در این سناریوی فرضی، گفتمان اصلاح طلب تلاش خواهد نمود تا با بهره برداری از برخی دیگر از پیشران های جهانی از جمله جهانی شدن، گسترش روحیه و سبک زندگی مدرن در جامعه و پیشرفت های فناوری، به تبلیغ و عضو گیری در حوزه های اساسی گفتمانی خود یعنی آزادی و تکثر فرهنگی و سیاسی و لزوم تنش زدایی از ارتباطات خارجی کشور، بخصوص در میان قشر جوان و تحصیلکرده بپردازد. توسعه جامعه مدنی و نهادهای غیر دولتی، بخصوص در فضای دیجیتال همزمان با نفی رفتارهای بنیاد گرایانه در عرصه بین الملل که کشور ایران را در معرض تهدید قرار خواهد داد، از دیگر جنبه های فعالیت این گفتمان خواهد بود. این فعالیت ها بخصوص با توجه به ضعف حضور ساختاری این گفتمان در ساختار قدرت، بیشتر جنبه هایی مدنی و اعتراضی خواهد داشت و در صورت در اقلیت واقع شدن این گفتمان، مدام بر طبل قانون مداری و لزوم حاکمیت مشروعیت قانونی در جامعه و حذف سیادت دولت از عرصه های فرهنگی و اجتماعی کوبیده و تلاش خواهد نمود تا با خالص سازی و شفاف سازی مطالبات خود، پیروان وفادار تری بیابد و جناح مقابل را به

زورگویی و عدم تمکین به خواست عمومی با بهره برداری از رانتهایی سیاسی نظیر شورای نگهبان محکوم کند.

همانطور که در متن تحقیق اشاره گردید، گفتمان و باور عمومی جناح های سیاسی در حوزه اقتصاد به سمت همگرایی حرکت نموده است و اگر هرکدام از این جناح ها به قدرت برسد، در حوزه اقتصادی تقریباً همان سیاست های کلی نظام را پیش خواهند برد، اما جناح اصولگرا در تبلیغات خود با تاکید بیشتر بر اقتصاد مقاومتی و ارتباط با کشورهای مسلمان و همسایه و جناح اصلاح طلب با اهمیت و نقش تنش زدایی و سیاست زدایی از عرصه اقتصاد، همان اقدامات را تبلیغ خواهند نمود و تلاش خواهند نمود از این منظر قابلیت های گفتمانی خود را در پیشرفت جامعه تبلیغ نمایند.

نهایتاً همانطور که اشاره شد در چنین وضعیتی، بهترین شرایط برای نخبگانی بوجود می آید که خود را اعتدال گرا، تکنوکرات و علم گرا نامیده و از خستگی مردم از کنش های تخریبی دو گفتمان قبلی، با شعار تمرکز بر راه حل های پراگماتیستی و عملی در حوزه سیاست فعالیت نموده و مباحث گفتمانی را تا آنجا که می توانند به حالت تعلیق دریاورند.

ب- شکاف آنا گونیستی و حذف یکی از جناح ها

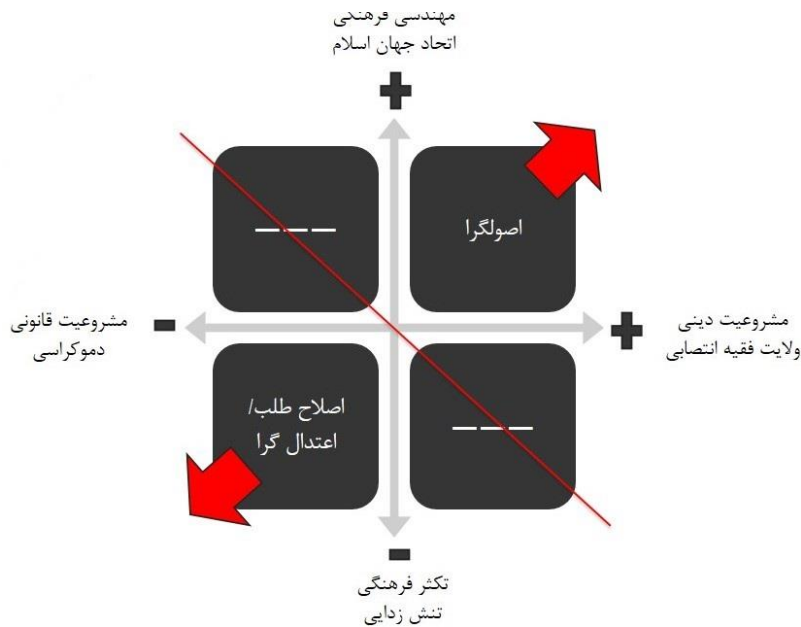
در این سناریو، ستیز و رقابت حذفی جناح های سیاسی برجسته خواهد شد. آناگونیسم به معنی تضاد، نزاع و آشتی ناپذیری به کار می رود. در این نوع نگاه به سیاست، هیچ امکان بینابینی و اجماع و همکاری قابل تصور نمی باشد. مفهوم «دشمن» و «دوست»، معیار یا مبنای برساننده امر سیاسی است و چیزی بین این دو وجود ندارد. یک جناح، مشخصاً و صریحاً گفتمان دیگر را به عنوان ماهیت دشمن، معرفی می کند. «اینکه خصم می خواهد شیوهی زندگی طرف مقابلش را نفی کند و از این رو باید منهدم شود و اینکه باید با او مبارزه کرد تا از شکل وجود خودمان محافظت کرد» (فرهاد پور ۱۰: ۱۳۸۷).

در این سناریو، هر دو جناح سیاسی بر مطالبات اساسی و گفتمانی خود پافشاری نموده تا بتوانند حداکثر امتیازات را از طرف مقابل بگیرند و وفاداری حداکثر پیروان گفتمانی خود را جلب نمایند. نمونه تاریخی چنین وضعیتی در انتخابات مجلس ششم و انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸ مشاهده شده است.

در صورت شکل گیری چنین سناریویی، وضعیت عمومی کشور، کاملاً بی ثبات شده و به سوی وضعیت انقلابی پیش می رود تا نهایتاً یکی از جناح ها بتواند با ابزارهای خود و بهره

برداری از فرصت های تاریخی پیش رو، دیگری را به طور کامل از صحنه سیاسی حذف نماید.

این سناریو بدترین و فاجعه بار ترین سناریوی ممکن و از طرفی، هیجان آفرین ترین سناریو می باشد. یکی از برجسته ترین تئوری های توصیف کننده شرایط ایران، نظریه های مربوط به احساسی و کوتاه مدت بودن جامعه ایران و کنش های احساسی و در پی آن دوره های ممتد کناره گیری از سیاست می باشد. بر اساس این نظریات، روانشناسی عمومی مردم ایران این است که حوصله تداوم اقدامات بلند مدت را نداشته و در کشاکش روزگار دوست دارند خیلی سریع به نتیجه نهایی برسند. روحیه ای که در حوزه اقتصاد به آن دلالتی گفته می شود. به همین دلیل در چنین سناریوی فرضی، برجستگان سیاسی تحت فشار حامیان اجتماعی خود، به دنبال یکسره کردن کار حریف مقابل و تبدیل شدن به یک قهرمان هستند و ریزه کاری ها و پیچیدگی زندگی سیاسی را بسیار ساده دیده و یا به مخاطبان خود نشان می دهند و پیروزی نهایی را بسیار در دسترس مشاهده می کنند. در حالی که گفتمان های اصلی کشور ریشه هایی بسیار عمیق در جامعه داشته و حذف یکی از آنها اصولاً غیر قابل تصور می باشد و تلاش در این مسیر، سناریویی بسیار مخرب و آغاز گر دوره ای طولانی از آشوب های داخلی و حتی بی دولتی (شبهه نمونه افغانستان) برای مدت های طولانی خواهد بود.

شکل ۳: سناریوی محتمل دوم؛ شکاف آنتاگونیستی و حذف یکی از جناح ها

پ- بازسازی گفتمانی جناح های سیاسی

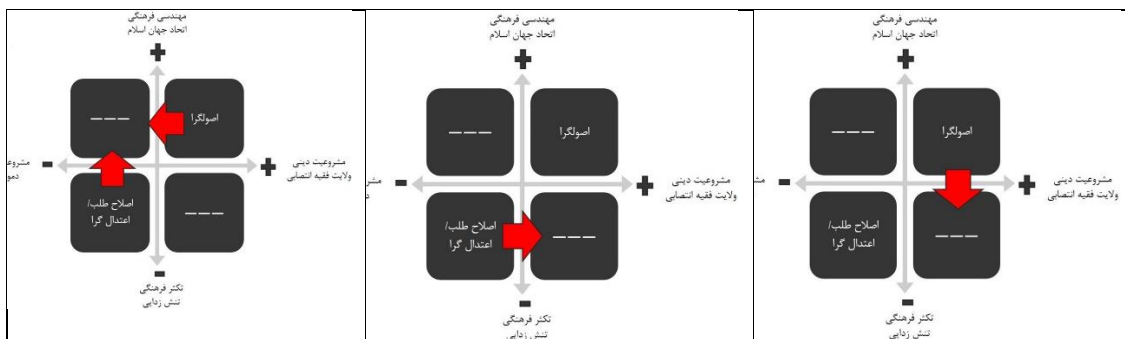
یکی از وضعیت های محتمل و سناریو های پیش رو، باز سازی گفتمانی یکی از جناح ها و یا هر دوی آنها و شکل گیری گفتمان های ترکیبی می باشد.

در این سناریو سه حالت و یا ترکیبی از آنها قابل مشاهده است. در هر کدام از این وضعیت ها ممکن است یکی از گفتمان ها، نسبت به یکی از اصول عقاید خود در حوزه های فرهنگی، سیاسی، دینی و یا سیاست خارجی تعدیل ایجاد نموده ولی در بقیه موارد همچنان بر همان مواضع قبلی تاکید نماید.

همانطور که اشاره شد، منظور از بازسازی گفتمانی جناح ها، چیزی شبیه گفتمان اعتدال گرای کنونی نمی باشد که در همه زمینه های اساسی، همان عقاید و باورهای گفتمان اصلاح طلبی را با بیانی دیگر تبلیغ می نماید.

مثلا ممکن است جناح اصولگرا با حفظ باور محوری خود مبتنی بر ولایت مطلقه و انصافی فقیه، از آرمان خود برای مهندسی فرهنگی جامعه و اتحاد جهان اسلام، دست برداشته و به فضای باز و متکثر فرهنگی تن در دهد. در این سناریو، رهبری به عنوان نهادی تحول گرا و منادی پیشرفت در جامعه مطرح شده و خود پیگیر برخی مطالبات عمومی از جمله آزادی، مشارکت سیاسی و دموکراسی خواهد بود.

ممکن است جناح اصلاح طلب و اعتدال گرا، با دست برداشتن از تلاش برای ایجاد نظامی مبتنی بر مشروعیت قانونی و دموکراسی حداکثری، فقط به وجود تکثر فرهنگی در جامعه و تنش زدایی در عرصه بین الملل رضایت دهند تا همبستگی اجتماعی- سیاسی در سطوح مختلف در جامعه حفظ شود و از شکاف های ساختاری در راس نظام و بدنه اجتماعی جلوگیری شود.

شکل ۴: باز سازی گفتمانی جناح های سیاسی

جمع بندی و نتیجه گیری

شکاف های گفتمانی جناح های سیاسی ایران به نحو بارزی به حد گسست سیاسی رسیده است و در بیشتر سناریو های محتمل امکانی برای رفع و یا تعدیل این شکاف ها دیده نمی شود. حفظ همبستگی اجتماعی و جلوگیری از شکاف های غیر قابل مدیریت در آینده، یکی از اولویت های اساسی برای هر ایرانی و یکی از وظایف هر دانش آموخته علوم سیاسی می باشد. شکاف هایی که باعث درگیری های بیهوده و هدر رفتن منابع کشور و تاخیر در توسعه در ابعاد مختلف می باشد. بدین ترتیب بزرگترین مصلحت برای کلیت نظام و جناح های سیاسی تعدیل نگاه های حذفی و رقابت های آنتاگونیستی و تلاش برای روشن نمودن حوزه های مورد اختلاف گفتمانی، سناریو های محتمل و راهکارهای پیشنهادی می باشد.

الف: تهیه و تصویب قوانین جامع فعالیت های سیاسی

اولین پیشنهاد این تحقیق به عنوان یکی از مهمترین الزام های رسیدن به آینده مطلوبی که از دید جناح های سیاسی کشور، قابل قبول باشد: «تهیه و تصویب قوانین جامع فعالیت های سیاسی»، مبتنی بر گفتمان های جامع نگر و جدید می باشد.

مقام معظم رهبری، در اولین روز فروردین سال ۱۳۸۸، دهه چهارم انقلاب را به عنوان دهه عدالت و پیشرفت نام گذاری نموده اند (سخنرانی نوروزی ۱۳۸۸) حوادث پس از انتخابات ریاست جمهوری آن سال که در پی تهمت ها و دخالت های غیرقانونی دوره تبلیغات انتخابات ریاست جمهوری پدید آمد، اگرچه تلخی های فراوانی داشت و باعث عدم توجه مناسب به مبانی چنین نامگذاری گردید ولی یک نتیجه قابل تامل داشت که روشن شدن قدرت عینی و دال های اصلی این دو گفتمان برای طرف دیگر و از آن مهمتر؛ مشخص شدن غیر قابل حذف بودن آنها بوده است. بر این اساس، بسیاری از متفکران وابسته این دو جناح فکری علیرغم اینکه از سوی برخی از هم کیشان خود به تزلزل و ضعف متهم می گردند، در حال بازبینی و نقد درونی آراء و افکار و بازسازی گفتمان خود می باشند که امری مبارک و پسندیده بوده و باید مورد حمایت قرار گیرد. به نظر می رسد که دست یازیدن و تاکید مجدد به گفتمان هایی فراگیر تر مثل گفتمان «دهه عدالت و پیشرفت»، این ظرفیت را داشته باشد که با تمسک به آن قوانین انتخاباتی، احزاب، مطبوعات، جرم سیاسی و... ایران به صورتی طراحی و تصویب شوند که اولاً بر مبنای دغدغه های حذفی و دوم بر مبنای دغدغه های ناشی از ترس از به قدرت رسیدن گفتمان رقیب به قانون گذاری در زمینه های سیاسی نپردازند:

« وقتی ادبیات انقلابی امام را ملاحظه میکنید، می‌بینید تکیه‌ی اصلی بر روی ساخت درونی ملت است؛ احیای روح عزت، نه با تفاخر، نه با غرور، نه با به‌خودبستن، بلکه با استحکام ساخت درونی. آنچه که ما باید به آن توجه کنیم، این است که این یک کار مقطعی نیست؛ این یک کار مستمر است، یک کار ادامه‌دار است. ملت باید با عوامل رکود و ایستائی مقابله کند. عواملی وجود دارد که یک انسان پیشرو را، یک ملت پیشرو را متوقف میکنند. بعضی از این عوامل در درون خود ماست؛ بعضی از این عوامل، تمهیدات دشمن است. اگر بخواهیم دچار رکود نشویم، دچار ذلت نشویم، دچار عقبگرد نشویم، دچار همان وضعیت دوزخی قبل از انقلاب نشویم، باید حرکتمان متوقف نشود. اینجاست که با یک مفهومی به نام «پیشرفت» روبه‌رو میشویم. باید دائم پیشرفت کنیم. این عزت ملی، این استحکام درونی، این ساخت مستحکم، بایستی دائم در حال جلو رفتن باشد و ما را به پیشرفت برساند. این دهه به «دهه‌ی پیشرفت و عدالت» نامگذاری شده است. عدالت هم در دل پیشرفت است. پیشرفت، فقط پیشرفت در مظاهر مادی نیست؛ در همه‌ی ابعاد وجودی انسان است؛ که درونش آزادی هم هست، عدالت هم هست، اعتلای اخلاقی و معنوی هم هست؛ اینها همه در مفهوم پیشرفت هست. البته در آن، پیشرفت مادی، پیشرفت مظاهر زندگی، پیشرفت علمی هم وجود دارد. امام با آن حرکت خود، ما را در جاده‌ای قرار داد که باید در این جاده پیش برویم. هرگونه توقف در این جاده، ما را به عقبگرد میرساند. ملتی که از حقیقت عزت برخوردار شده است و در جاده‌ی پیشرفت قرار گرفته است...» (بیانات در مراسم سالگرد رحلت امام خمینی (ره))

پیگیری آگاهانه چنین گفتمان‌های جامعی و احترام به دغدغه‌های تاریخی گفتمان‌های مورد توجه جناح‌های سیاسی در جمهوری اسلامی و بازنویسی قوانین فعالیت سیاسی در کشور با نگاهی جامع‌نگر، توانایی و ظرفیت برآورده نمودن دغدغه‌های آنان را دارا می‌باشد.

ب- تغییر ساختار اجرایی حکومت با تغییر در قانون اساسی

اصل ۱۷۷ قانون اساسی شیوه‌های بازنگری در این قانون را بیان می‌نماید. به نظر می‌رسد یکی از شیوه‌های اصلی حل و فصل منازعه گفتمانی در جمهوری اسلامی ایران، بازنگری در قانون اساسی با هدف شفاف نمودن نقاط اختلافی در روابط میان قوا و مردم در جهت تطابق با نیازهای جدید خواهد بود. مقام معظم رهبری در سخنرانی خود در جمع دانشجویان دانشگاه کرمانشاه فرمودند: «فرض بفرمائید ما یک روزی در قانون اساسی نخست‌وزیر و رئیس‌جمهور داشتیم، با یک شکل خاصی؛ بعد تجربه به ما نشان داد که این درست نیست. امام دستور دادند گروهی از خبرگان ملت، از دانشگاهیان، از روحانیون، از

مجلس شورای اسلامی، از برجستگان و نخبگان بنشینند و آنچنان که بر طبق نیاز است، آن را تغییر بدهند. همین کار را هم کردند. یا در زمینه قضا همین جور. در آینده هم اینها قابل تغییر است. امروز نظام ما نظام ریاستی است؛ یعنی مردم با رأی مستقیم خودشان رئیس جمهور را انتخاب میکنند؛ تا الان هم شیوهی بسیار خوب و تجربه شده‌ای است. اگر یک روزی در آینده‌های دور یا نزدیک - که احتمالاً در آینده‌های نزدیک، چنین چیزی پیش نمی‌آید - احساس بشود که به جای نظام ریاستی مثلاً نظام پارلمانی مطلوب است - مثل اینکه در بعضی از کشورهای دنیا معمول است - هیچ اشکالی ندارد؛ نظام جمهوری اسلامی میتواند این خط هندسی را به این خط دیگر هندسی تبدیل کند؛ تفاوتی نمیکند. و از این قبیل...»
<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17597>.

نکته مهمی که در آسیب شناسی قوانین سیاسی ایران مورد توجه قرار گرفت، عدم لینک و ارتباط منطقی و استراتژیک قوانین سیاسی و انتخاباتی کشور با هدف تقویت نقاط قوت و پوشش دادن به نقاط ضعف آنها بود. برای کارآمدی این قوانین لازم است که از تجارب جهانی نیز استفاده نمود. بر این اساس لازم است که برای قانونگذاری در امر سیاسی، دچار «بخشی نگری» نشده و به حوزه‌هایی مثل احزاب، مطبوعات، تبیین وظایف و اختیارات، جرم سیاسی و... که از الزامات برنامه ریزی استراتژیک و آینده نگرانه در حوزه سیاسی کشور می باشد، بهره برد. برای کاربردی نمودن چنین پیشنهادهایی می توان با احیای نهاد نخست وزیری در قانون اساسی، به راه حل های بینابینی اندیشید که فضای رقابت های گفتمانی را از فضای اجرایی جامعه جدا نماید و سپهر سیاسی را از وضعیت جنگی به در آورد.

پ- ایجاد نهادهای تخصصی حل و فصل منازعات بین گفتمان های سیاسی

در ایران امروز، متأسفانه، نهادی تخصصی برای حل و فصل منازعات میان گفتمان های سیاسی وجود ندارد. در بازخوانی تاریخ منازعه های سیاسی مشخص می شود که بسیاری از آنها با رایزنی و مساعی جمیله برخی چهره های مرضی الطرفین تا حدودی قابل مدیریت گردیده است. بر این اساس، پیشنهاد می گردد که نهادی تخصصی برای حل و فصل منازعه در ایران آینده شکل گیرد. این نهاد مختصاتی شبیه دادگاه قانون اساسی در برخی کشورهای پیشرفته خواهد داشت و تلاش خواهد نمود تا منازعات گفتمانی از چارچوب خیابان ها جمع شده و در نهادی تخصصی مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

فهرست منابع

کتابها:

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- آرشیو بیانات مقام معظم رهبری در سایت اینترنتی ایشان
- اسلاتر، ریچارد (۱۳۸۶)، نو اندیشی برای هزاره نوین، ترجمه عقیل ملکی فرد و دیگران، نشر نشر مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی
- اسلاتر، ریچارد (۱۳۸۵)، دانش واژه آینده پژوهی، ترجمه محمدرضا فرزاد و امیر ناظمی، انتشارات مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی، موسسه آموزشی و تحقیقاتی فناوری صنایع دفاعی
- ازغندی، علیرضا، درآمدی بر جامعه شناسی سیاسی ایران، نشر قومس، ۱۳۸۵
- بشیریه، حسین، دیباچه ای بر جامعه شناسی ایران دوره جمهوری اسلامی، نشر نگاه معاصر، ۱۳۸۱
- بهروز لک، غلامرضا (۱۳۸۶)، جهانی شدن و اسلام سیاسی در ایران، نشر پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
- بیشاپ، پیتر و دیگران (۱۳۸۸)، وضعیت کنونی سناریو نویسی؛ مرور اجمالی تکنیک ها، ترجمه مسعود منزوی، نشر مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی
- پدرام، عبدالرحیم و دیگران (۱۳۸۸)، آینده پژوهی: مفاهیم و روش ها، نشر مرکز راهبردی آینده پژوهی و فناوری های دفاعی
- دایرة المعارف دموکراسی، زیر نظر سیمون مارتین لیپست، ترجمه فارسی: کامران فانی، نورالله مرادی، ویراستاران: محبوبه مهاجر، فریبرز مجیدی، تهران، ناشر: کتابخانه تخصصی وزارت امور خارجه، بهار ۱۳۸۳
- دارابی، علی (۱۳۹۵)، آینده پژوهی انقلاب اسلامی، نشر امیرکبیر
- دارابی، علی (۱۳۹۱)، جریان شناسی سیاسی ایران، سازمان انتشارات فرهنگ و اندیشه اسلامی
- خزائی، سعید (۱۳۹۰). آینده پژوهی، مفاهیم و ضرورت ها. بازیابی از پایگاه اینترنتی آینده پژوهی
- شوارتز، پیتر (۱۳۸۸)، هنر دورنگری؛ برنامه ریزی برای آینده در دنیای با عدم قطعیت، ترجمه عزیز علیزاده، نشر مرکز راهبردی آینده پژوهی و فناوری های دفاعی
- شوارتز، پیتر (۱۳۸۹)، «شگفتی های اجتناب ناپذیر ترجمه مسعود منزوی و دیگران، نشر مرکز راهبردی آینده پژوهی و فناوری های دفاعی
- ملکی فر، عقیل (۱۳۹۳)، الفبای آینده پژوهی، نشر اندیشکده صنعت و فناوری
- ناصر آبادی، زهرا (۱۳۷۹)، آینده پژوهی، مرکز مطالعات و برنامه ریزی استراتژیک، تهران موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاع.

- خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۹۷)، جریان شناسی فکری ایران معاصر، نشر دفتر نشر معارف (وابسته به نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها)، موسسه فرهنگی حکمت نوین اسلامی
- مرتجی، حجت (۱۳۸۷) جناح های سیاسی در ایران امروز، نشر نقش و نگار
- نصری، محسن (۱۳۸۸)، ایران؛ دیروز، امروز و فردا، تحلیلی بر انقلاب اسلامی، نشر معارف قم
- مظفری، آیت، (۱۳۹۵)، جریان شناسی ایران معاصر، نشر دانشگاه امام صادق (ع)
- فردنبرگ، جی و سیلورمن، گوردون (۱۳۸۸) علوم شناختی؛ مقدمه ای بر مطالعه ذهن، ترجمه محسن افتاده حال و دیگران، نشر مرکز راهبردی آینده پژوهی و فناوری های دفاعی
- لیندگرن، ماتس و باندهودل، هانس (۱۳۸۶)، طراحی سناریو؛ پیوند بین آینده و راهبرد، ترجمه عزیز تاتاری، نشر مرکز راهبردی آینده پژوهی و فناوری های دفاعی
- کرامت زاده، عبدالمجید و دیگران (۱۳۸۷)، بررسی تطبیقی و ترازایی در نظام های آینده پژوهی شش کشور؛ پیشنهاد نظام مناسب برای آینده نگاری در ایران، نشر موسسه بنیان دانش پژوهان مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری دفاعی
- قدیری، روح الله (۱۳۹۴)، بررسی و شناخت روش های مطالعه آینده، نشر گروه پژوهشی دانش و فناوری آینده اندیشی
- شارپ، بیل و ندرهیدن، کیت (۱۳۹۱)، سناریو ها برای کسب موفقیت؛ تبدیل ادراک به اقدام، نشر موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، ترجمه مسعود منزوی
- ندرهیدن، کیس و دیگران (۱۳۹۴)، حس ششم، تشدید یادگیری سازمانی با به کار گیری سناریو ها، ترجمه مسعود منزوی، نشر مرکز آینده پژوهی علوم و فناوری های دفاعی

مقالات:

- بابایی، رسول (۱۳۸۸) «زبان و سیاست روزمره در جمهوری اسلامی؛ تحلیل زبانی منازعات سیاسی دهه ۸۰»، پایان نامه دوره دکتری، ۱۳۸۸، دانشگاه تهران.
- «گزارش نظر سنجی های ایسپا»، (ایسپا ۱۳۸۴)
- رضانی، ملیحه و دیگران (۱۳۹۶)، سناریوهای آینده جریان های سیاسی در ایران ۱۴۰۴، فصلنامه راهبرد، سال بیست و هشتم، شماره ۸۳، تابستان ۱۳۹۶
- ملکوتیان، مصطفی (۱۳۸۱)، انقلاب از آغاز تا فرجام: مروری بر ویژگی های هفتگانه مشترک انقلاب ها، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۵۷، پاییز ۱۳۸۱